

Hva dører gjør:

En liten, Latour-inspirert refleksjon

Notat til IN3220/4220

Svein Hovde

April 2022

Innledning

«Dørene lukker» sier høytstalerstemmen på toget i våre dager. Før het det «dørene lukkes». Det første skulle vel bety at dørene lukker seg (av seg selv). Det andre må oppfattes som dørene lukkes (av togføreren). Intuitivt virker den andre uttrykks-måten mest korrekt. Dørlukking er menneskeskapt. Det skulle tatt seg ut hvis dørene sjøl tok regien og åpnet og lukket seg etter eget forgodt-befinnende. Likevel er det ikke åpenbart at det er misvisende å si dørene lukker. Det ville vært litt rart hvis jeg, idet jeg gikk gjennom en vanlig, manuell dør, åpnet og lukket den for hånd og i det øyeblikk døren ble lukket, sa til meg sjøl – døren lukker. Her er det en direkte, manifest og kausal sammenheng mellom dørens lukning og min kroppsbevegelse. Jo mer indirekte denne sammenhengen blir, desto bedre passer det å si dørene lukker. På toget har togføreren (antakelig) en knapp som han eller hun trykker på – dermed lukker alle dørene seg helt synkront. Selve døras lukning er altså innebygd i dørmekanismen – det skal bare en liten elektronisk impuls til, en impuls som utløser noe mekanisk, resten klarer døra sjøl. Parallelt eksempel: Stemmen i heisen på IFI sier dørene lukker. Forleden kommenterte en med-passasjer i heisen at det var en pussig formulering. Men som vi skal se, må vi anta at Bruno Latour nok ville mene at dette er en presis og dekkende beskrivelse av hva som skjer.

Personlige dør-erfaringer

Velfungerende dørlukkere eliminerer det vi kan betrakte som en svært vanlig form for menneskelig svikt. Husk å ta med deg døra! – ropte mora mi strengt da jeg glemte å lukke døra og slapp kulde inn/varme ut. Automatiserte systemer lager en annen type sårbarhet. Tenk om dørmekanismen svikter ved brann eller enn i andre panikk- og trengselssituasjoner! Tenk om et lite barn får alvorlige klemskader fordi døra insisterer på å lukke sjøl om barnet er i døråpningen!

Før måtte alle dører åpnes og lukkes av noen. Så kom ulik varianter av selvlukkende dører – de mekaniske, med fjør eller dørpumpe. I gården der jeg bor fungerer jeg delvis som vaktmester. En tilbakevendende oppgave er å justere inngangsdørene slik at de er avstemt til årstiden og lukkes optimalt hardt. Dørpumpa som automatisk skyver igjen døra har to stillskruer. Den ene er fjørspenningen som regulerer det trykket døra går igjen med. Den andre stiller bremsen og får døra, ikke til å dunke brutalt igjen, men ideelt sett tilnærmet

stoppe opp i det den er nesten er lukket og etterlate et elegant lite klikk i det den går igjen. Vinterstid hvor det har lett for å legge seg is og snø på dørstokken, må døra gå mer aggressivt igjen enn om sommeren.

Så langt har vi tatt foran hvordan dører åpnes/lukkes, eventuelt hvordan de åpner og lukker seg. Men i vår omgang med dører er det også andre ting det kommer an på. Trekk eller skyv står det på dører. Eller det står INN/TU eller NNI/UT. La oss tenke på to dobbeltdører montert etter hverandre – manuelle dører som må dyttes eller dras for å åpnes. Om vi forutsetter at dørene ikke er hengslet slik at en og samme dør både kan dras og dyttes (Saloon-dører som er typiske innslag i cowboy-filmer er det klassiske eksempel på en slik fleksibilitet) foreligger det i prinsippet ti alternativer, gitt at alle dobbeltdørene lar seg åpne, men bare en vei.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
D1: D	D1: S	D1: S	D1: S	D1: S	D1: D	D1: D	D1: S	D1: D	D1: S
D2: D	D2: D	D2: S	D2: S	D2: S	D2: D	D2: S	D2: D	D2: S	D2: D
D3: D	D3: D	D3: D	D3: S	D3: S	D3: S	D3: S	D3: S	D3: D	D3: D
D4: D	D4: D	D4: D	D4: D	D4: S	D4: S	D4: D	D4: D	D4: S	D4: S

Å håndtere denne utfordringen dreier seg om raskest mulig å gjøre riktige valg i en situasjon hvor en kan hente informasjon på flere måter:

0. Lese bruksanvisningen. Hvis dørene har en påskrift med hvilken vei de slår og hvilken «rute» en anbefales å følge er det nokså grei skuring.
1. Prøve seg fram. Dytt – hvis døra ikke beveger seg skal en antakelig dra. Etter å ha passert første hindring kan en gjenta prøving og feiling og på den måten forsere dette krevende hinderet.
2. Observere andre. Kanskje er det noen rett foran deg eller noen som kommer i møte med deg og som når fram til døra før deg. Da er de bare å bruke den oppskrifta de gir og imitere.
3. Bruke din generelle dørkunnskap. Kanskje husker du at dører vanligvis slår ut av bygninger av brann- eller rømningstekniske grunner. Det er en regel som mange ganger stemmer, men ikke alltid.
4. Bruke din lokale dørkunnskap. Kanskje et ublidt møte med denne døra har satt sine spor. Etter nesten å ha forstuet håndleddet i møte med ei dør som slo (bokstavelig talt) andre veien, husker du det kanskje til neste gang – nei den skal trekkes – ikke dyttes.

Dørkunnskap er slik betraktet både universell og kontekstuell. Dører er sære og stedege – de må læres, men generell kunnskap er heller ikke bortkasta. Den kan ha overføringsverdi. De mest irriterende dørene er de der du bråkjekt stoler på din universelle kunnskap eller mener å huske hvordan døra var konstruert (lokal kunnskap), men så var det ikke sånn likevel. Det kan være flere grunner til at vi synes dette er irriterende. For det første vil vi gjerne passere dører så raskt og

smertefritt som mulig. Kanskje har vi ting å bære på som vi må sette fra oss. Dessuten kan det å fomle med døråpning utløse en viss forlegenhet. Kanskje er det noen som observerer oss og synes vårt strev arter seg som komiske bommerter. Det er noe uelegant ved det å streve med hverdagsting som det å åpne dører. Derfor vil vi gjerne klare det på første forsøk.

Vi slamrer med dører når vi er sinte. Å lage lyd med døra kan være et alternativ til å rope ut sin vrede. Det er et tegn som har en bestemt mening. Når noen slamrer med døra tolker vi det som et uttrykk for sinne. Kanskje er det en feiltolkning. Det kan hende at døra gikk lettere enn personen forestilte seg eller at vedkommende fikk "hjelp" av gjennomtrekk eller bare rett og slett ikke hadde den rette finfølelsen. Å lukke en dør passe hardt er i likhet med de fleste andre «passe hardt»-situasjoner et spørsmål om nennsomhet. Det gjelder uansett om en skal håndhilde på eller eventuelt klemme noen, sparke fotball med et lite barn, bruke en stiftemaskin med vellykket resultat eller åpne ei champagneflaske på en elegant måte.

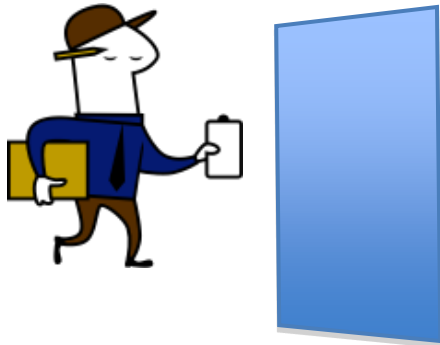
I radiokrim knirker dører – det skal få en til å grøsse. Om noen med uedel hensikt beveger seg gjennom ei dør og dette skjer på radioteateret – hvordan skulle vi ellers skjønne at noe skummelt som var i ferd med å skje? Det er dessuten en del av tingenes iboende djevleskap at dører knirker når de ikke skal. Når vi lister oss ut av et rom og forsøker å ikke vekke den som sover i dette rommet – da knirker døra. Når tjuv eller kjeltring beveger seg gjennom døra – da knirker den oftest. Slik var det i hvert fall i radioteateret.

Latour om dørlukningsprogram og ting som dører gjør

I 1999 laget Øystein Sunde sangen «folk til slikt». ¹Den handler om en adm. dir. som delegerer alle arbeidsoppgaver til andre, for å gjøre lite selv. Bruno Latours versjon ville handle om at vi har enkle og komplekse redskaper, mekanisk og elektronisk teknologi til slikt. I artikkelen "Mixing humans and non-humans together: The sociology of a door-closer" beskriver og analyserer Latour i detalj hvordan en kan forstå både poenget med en automatisert dørlukker, hvordan den virker og samvirker med 'humans' og hvordan vi kan forstå dette samvirket.

Vi kan betrakte de ulike koblingene mellom den menneskelige aktør (Human; den som passerer gjennom døråpningen) og den ikke-menneskelige "aktør" (Nonhuman; sjølv døra) som ulike dørlukningsprogram:

¹ Sangen finnes på en LP med den for ØS typiske tittelen, «Nå er begeret nådd»

I tilfellet med dørsensorer hender det at dører åpner seg utilsiktet. Om noen kommer i døras virkefelt åpner den seg, sjøl om personer i nærheten ikke hadde til hensikt å passere gjennom døråpningen. Da er det et kausalt og ikke et intensjonalt forhold mellom menneske og det at dører åpner eller lukker seg. Vi kom døra for nær og den gjorde det den var konstruert for å gjøre.

De ulike programmene for dørlukning som Latour beskriver spenner fra en tykk og direkte sammenheng mellom menneskelig handling og dørlukning til en tynn og mer indirekte. Fordelene (og ulempene) ved disse måtene er nokså åpenbare. Automatiserte systemer er fremragende i kraft av sin effektivitet, forutsigbarhet og lettvinthet. Latour's utgangspunkt i artikkelen om «Mixing humans and Nonhumans together», var at dørlukkeren ikke er 100% forutsigbar: Det framgikk av denne håndskrevne beskjeden: «The door-closer is on strike, for God's sake, keep the door closed» (Latour 1988:298)

Latours ulike varianter av ANT handler grunnleggende sett om tingenes performativitet, hvordan menneskers materielle omgivelser gjør noe og at det de gjør sett under ett er å muliggjøre en kompleks livsform i vår stadig skiftende omgang med ting og teknologi. Latour skriver at dette utføres av «lieutenants» ('a deputy or substitute acting for a superior'), våre kompetente og tro tjenere som vi velger å gi tillit og som vi i stor grad lener oss til i hverdagslivets små og større handlingsvalg:

If, in our societies, there are thousands of such lieutenants to which we have delegated competences, it means that what defines our social relations is, for the most part, prescribed back to us by nonhumans. Knowledge, morality, craft, force, sociability are not properties of humans but of humans accompanied by their retinue of delegated characters. (Latour 1988: 310)

Latour polemiserer mot sosiologenes bekymring for det de oppfatter som projisering av menneskelige egenskaper på ikke-menneskelige ting, såkalt antropomorfisme. Han kritiserer insisteringen på at dette er et absolutt og viktig skille:

It is this sort of moralizing that is so irritating for technologists because the automatic groom is already anthropomorphic through and through. "Antropos" and "morphos" together mean either what has human shape or what gives shape to humans: Well the groom is indeed anthropomorphic, and in three senses: first,

it has been made by men, it is a construction; second it substitutes for the actions of people, and is a delegate that permanently occupies the position of a human; and third, it shapes human action by prescribing back what sort of people should pass through the door. (Latour 1988:303)

Latour inntar en pragmatisk posisjon og kritiserer sosiologene for å være moralistiske voktere av det de oppfatter som den menneskelige egenart ved å skille skarpt mellom ting/teknologi og mennesker. Latour erklærer at han selv ikke oppfatter denne begrepsmessige strengheten som holdbar: «*I do not hold that bias but see only actors – some human, some nonhuman, some skilled, some unskilled – that exchange their properties*». (Latour 1988:303).

Det er ikke grunnlag for å hevde at Latour hevder at det ikke er et prinsipielt skille mellom 'human' og non-human'. Vår etablerte form for antropomorfisme får oss imidlertid til å tenke for rigid om dette skillet og betrakte det som en «projeksjon». Dermed avvises også alle forsøk på å beskrive og får fram at teknologi gjør noe og at dens aktive medvirkning faller utenfor vår bevissthet og heller ikke gripes i måtene vi skriver og snakker om vår omgang med ting og teknologi. Det er derfor bevisst at Latour velger å omtale dørlukkeren som «*the automatic groom*» ('groom' er en betegnelse på de personer som står og åpner og lukker dører på mer eksklusive hoteller, slike som kan tillate seg den luksus å ansette en person for å gjøre denne svært avgrensede jobben og kle han (det er oftest en mann) opp i staselig uniform).

Begrepet om aktant, ikke menneskelig «subjekt» som gjør noe får også Latour til å slutte seg til formuleringer som den referert foran, om at dørlukkeren er «*on strike*». Om vi var hundre prosent opptatt av å forsvare forestillingene om at det bare er mennesker som er i stand til å gjøre noe, ville vi ikke tillegge dørlukkeren noe mennesker gjør med formål å påvirke egne arbeidsforhold til det bedre. Latour spør hvordan overgangen mellom 'human actors' og 'non-human actants' kan skje:

I will call, after Madelaine Akrich, the behavior imposed back into the human by nonhuman delegates prescription. (Akrich 1987) How can these prescriptions be brought out? By replacing them by strings of sentences (usually in the imperative) that are uttered (silently and continuously) by the mechanisms for the benefit of those who are mechanized: do this, do that, behave this way, don't go that way.

Such sentences look very much like a programming language. (Latour 1988: 301)

Denne operasjonen eller delegeringen fra mennesker til maskiner er så vellykket at den utløser noe som kan leses som en spesiell ansvarlighet som maskinene utviser: *As Acrich notes, prescription is the moral and ethical dimension of mechanisms. In spite of the constant weeping of moralists, no human is as relentlessly moral as a machine, especially if it is (she is, they are) as "user friendly" as my computer.* (Latour 1988: 301) Jeg tolker karakteristikken av maskiner og teknologi som moralske som et tegn på at de gjerne helt og holdent (og mer enn mennesker) er til å stole på. Dette gjelder til tross for mulighetene for breakdown eller at teknologien «streiker».

Møtene mellom human og nonhuman er ofte problematiske, ikke forutsigbare og trøblete. Humans er udisiplinerte, upålitelige, uansvarlige og ubetenksomme, pluss en rekke andre ting som begynner på u. Non-humans kan også forårsake trøbbel og ikke **alltid** være til å stole på. Det kan oppstå ulike former for breakdown, teknologien kan være dårlig tilpasset ulike, spesielle situasjoner som oppstår, være for rigid med mer. Som de fleste av oss har erfart, samhandlingen mellom menneskelige og ikke-menneskelige aktører kan være brolagt med komplikasjoner.

Avslutning

I dette notatet har jeg fundert litt over hvordan vi forholder oss til dører. Latours elegante og provoserende analyse av «Mixing Humans Together: The Sociology of a Door-Closer» handler om og argumenterer for at teknologi *gjør noe*, den er en aktant, en aktiv medspiller i vår omgang med ting. Teknologi er performativ: Det den gjør foregår i et kontinuerlig, ofte stillferdig og for menneskelige aktører ubevisst veksling mellom folk og maskiner, kjedet sammen på noen ganger finurlige, andre ganger åpenbare vis. Den performativitet som teknologien står for er ikke marginal, men essensiell i vår moderne livsform.

Latour får tydelig fram dette poenget ved å utbrodere hvor håpløst tungvint (helt umulig, faktisk) vårt liv hadde vært hvis det ikke fantes dører, om vi var henvist til å slå et hull i veggen hver gang vi skulle inn i et hus eller et rom og mure eller snekre igjen hullet etter oss, idet vi var inne. Vi har sånn sett mye å takke døra, hengslene og låsene. Siden vi er utstyrt med våre menneskelige laster og glemmer «å ta med oss døra» har vi også mye å takke dørlukkeren for, uansett om den er av det enkle slaget, en fjærmekanisme, en teknisk mer avansert dørpumpe eller en avansert sensor som åpner og lukker dører på en forutsigbar og skånsom måte. Uansett gjør denne mekanismen en viktig jobb for oss. Og vi kan få fram at døra som teknologi er virksom uten vår medvirkning, ved å si som konduktøren eller den automatiserte stemmen i heisen: Dørene lukker!

Referanse

Johnson/Latour (1988). Mixing Humans and Nonhumans Together. The sociology of a Door-Closer, i *Social Problems* Vol 35, No 3, s. 298-310